

Комісаренко А.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА, ЕКОНОМІКА: ЗАКОНОМІРНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ. РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У статті проаналізовано суспільні відносини, які склалися між державою та громадянським суспільством в сьогоденній Україні, зокрема в економічній сфері. Це важливе питання, адже вся система зараз перебуває під впливом різноманітних змін, що відбуваються в двадцятому столітті. Весь світ наче зазнає перевірки на міцність. Україна, як і інші держави, мусить швидко переформатуватися і пришвидшити перехід на новий рівень управління та господарювання. Саме тому виникає нагальна необхідність у застосуванні сучасних інструментів у державній соціальній та економічній політиці. Одним із таких інструментів, яким варто приділити більше уваги, є соціальне підприємництво.

Це відносно нове явище, що одночасно активно сприяє розвитку економіки, а також зосереджує увагу на розв'язанні гострих соціальних проблем. Це вирішує одразу дві надважливі для кожної держави задачі. У статті висвітлено та охарактеризовано значення поняття «соціальне підприємництво». Також розглянуто та обґрунтовано основні ознаки соціального підприємства. Визначено його вплив на державу загалом та економіку зокрема. Виділено закономірності взаємодії.

У роботі охарактеризовано стан соціального підприємництва в Україні та основні тенденції, що його визначають. За результатами дослідження запропоновано основні шляхи державного стимулювання соціального підприємництва за основними компонентами.

Досліджено, що у процес розвитку суспільства з боку держави мають закладатися довгострокові соціальні механізми не тільки з метою закріплення нового духу капіталізації і подальшого зростання економіки, але й розвитку через соціальні механізми соціального простору, який не розхитуватиме, а стабілізуватиме суспільство на засадах суспільних цінностей.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, громадянське суспільство, стосунки держави та суспільства, соціальні механізми, соціальний простір, державне сприяння.

Постановка проблеми. Світовий бізнес все частіше повертається в бік соціальних проблем як на національному, так і на глобальному, тобто міжнародному, рівні. Це одна з сучасних тенденцій, якій варто приділяти більше уваги. Соціально відповідальному підприємництву належить важливе місце в системі базових цінностей інноваційного ринкового світогляду.

Саме усвідомлення своєї місії підприємця в ринковій трансформації економіки дозволяє посилити потенціал підприємницького сектора, довести його суспільну значущість, а отже, зміцнити продуктивну взаємодію між державою, суспільством та економічним сектором. Самостійність господарювання, ініціативний, творчий, морально відповідальний підхід до справи викликає необхідність вирішення низки наявних проблем, на які десятиліттями не звертали увагу. Це прискорить розвиток держави через соціальні механізми соціального простору.

Наявні проблеми і пошук продуктивних рішень насамперед пов'язані з інноваційним пошуком ринкових можливостей, з сучасними дослідженнями з маркетингу, управлінням фінансами, розумним використанням ресурсів, залученням інвестицій та веденням соціально відповідального бізнесу.

Саме набуття бізнесом соціальної відповідальності перед суспільством становить основу стабільного економічного розвитку держави та вимагає комплексного підходу до реалізації та пошуку нових методів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірності взаємодії держави, суспільства та економіки в сучасному світі привертають все більше уваги науковців, політиків та суб'єктів господарювання всіх рівнів. Багато закордонних і вітчизняних цікавих праць було створено науковцями. Варто відмітити плюралізм підходів, який спостерігається в них. Так, тему досліджували С. Алворд, Б. Дрейтон, Т. Лайонс, Дж. Кікал [1],

Г. Діз [2]. Зазначимо, що в контексті досліджуваної проблеми феномен соціального підприємництва становить основний інтерес для науковців. Це такі науковці: С. Захра, Х. Роухаузер, Н. Бхейв, Д. Нойбаум, Дж. Гейтон [3], М. Річардсон [4], Ч.-Ч. Хуанг, Б. Доннер [5], Б. Кудлай [6] та інші. Вони досліджували умови та перспективи розвитку соціального підприємництва в різних країнах світу.

Серед науковців України, які досліджували взаємодію держави й суспільства через соціальне підприємство та його особливості в національній економіці, слід відмітити З. Галушку [7], О. Кіреєва [8], М. Наумову [9]. У їхніх працях розкриваються різні особливості становлення соціального підприємництва в Україні.

Дослідженням теми соціального підприємництва займалися також такі українські науковці: А. Свинчук, А. Корнецький, М. Гончарова, В. Смаль, В. Кокоть, О. Полякова, Я. Щетинська та ін.

Мета статті полягає в дослідженні ролі соціального підприємництва в розвитку соціально-економічних відносин в Україні як визначного фактору у формуванні стосунків між державою, суспільством та економікою, а також визначенні проблем розвитку економіки та окресленні шляхів подолання проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку поставила питання про об'єктивну необхідність збалансування економічної, соціальної та екологічної підсистем, а також про пошук нових механізмів вирішення застарілих проблем, що залишились нам у спадок від старої тоталітарної системи, яка не могла забезпечити розвиток та процвітання суспільства та підтримати дієздатну і конкурентну економіку. Нові виклики, що постали перед Україною та цілим світом, потребують нових сучасних рішень. Успіху, на нашу думку, можна досягти лише шляхом спільної координації та раціонального узгодження дій, потреб, інтересів усіх суб'єктів сучасної економіки.

Від того, наскільки злагоджено вони зможуть взаємодіяти, залежить те, наскільки високим буде рівень соціальної безпеки, а також те, як високо ми зможемо оцінити зрілість сучасної економіки та її соціалізованість. Суб'єктами соціалізації економіки потрібно назвати:

- окремих індивідів;
- громадські організації;
- бізнес;
- державу в особі її органів [1, с. 4].

Наддержавні регуляторні інституції також належать до них. Нині їх дії можна охарактери-

зувати як реальний потенціал соціалізації економіки [2, с. 149].

Останнім часом в Україні можемо спостерігати загострення суспільних відносин. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що традиційний підхід до вирішення соціальних проблем уже не спрацьовує так ефективно, як раніше, а з іншого боку, із погіршенням економічного становища України. Значною мірою нестабільність економічного середовища пов'язана з нестабільністю військової ситуації, яка склалася у світі. Війна та силова та гібридна експансія в нашій країні та поблизу її кордонів значною мірою впливає на економічний розвиток країни. А процес вирішення цих проблем суттєво ускладнюється карантинними обмеженнями, до яких ми мусили швидко пристосовуватись.

З огляду на все це виникає нагальна необхідність у застосуванні новітніх адаптивних інструментів у державній соціальній політиці. Одним із них є соціальне підприємництво. Зараз воно набуває широкої популярності та визнання в усьому світі. Соціальне підприємництво повністю відповідає основним принципам сталої економіки та соціальної відповідальності. Отже, воно здатне задовольнити інтереси держави і громадянського суспільства. Крім того, соціальне підприємництво може суттєво пришвидшивши сталий розвиток економіки. Саме тому його застосування в сучасних умовах господарювання на теренах України є дуже важливим, доцільним та актуальним.

Соціальне підприємництво в Україні корелює із впровадженням адміністративно-територіальної реформи. Соціальне підприємництво забезпечує активний і такий необхідний Україні соціальний розвиток громад шляхом впровадження та розвитку соціальних послуг, поліпшення соціальної інфраструктури, підтримку незахищених категорій населення, створення нових робочих місць, залучення членів громади до корисної для суспільства діяльності.

Крім того, воно є одним із дієвих шляхів зміцнення фінансової основи територіальних громад. Це відбувається тому, що соціальні підприємства не тільки сплачують податки, але й велику частину своїх прибутків спрямовують на вирішення проблем громадськості. Соціальні підприємства створені для того, щоб задовольнити саме ті потреби членів громади, які не може задовольнити державний сектор, а приватний сектор не зацікавлений в їхньому вирішенні [8]. В Україні розвиток соціального підприємництва, як і в багатьох європейських країнах, також перебуває лише на етапі становлення та поступового розвитку.

Зараз для України украй важливою є соціальна стабільність суспільства. Її можна досягти в результаті ефективної та системної взаємодії держави, бізнесу і громади. Світова сучасна практика доводить, що першим сучасним інструментом такої взаємодії є саме соціальне підприємництво. Іншими словами, ідеться про реалізацію соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення важливих соціальних проблем.

Варто наголосити, що соціальне підприємництво – це така підприємницька діяльність, що характеризується певними ключовими ознаками. Головною з них є соціальний вплив, тобто цільова спрямованість на вирішення або пом'якшення соціальних проблем для досягнення довготривалих позитивних соціальних результатів. Також основоположною є інноваційність, яка досягається завдяки застосуванню унікальних підходів, що дозволяють збільшити соціальний вплив.

Важливою ознакою соціального підприємництва також є самоокупність і фінансова стійкість, тобто здатність соціального підприємства вирішувати соціальні проблеми до тих пір, поки це необхідно, і за рахунок тих доходів, які отримані від власної діяльності.

Крім того, соціальному підприємництву притаманна масштабованість і розмір тиражу. А результатом є збільшення масштабу діяльності соціального підприємства на національному та міжнародному рівні. Іще тут застосовується підприємницький підхід, тобто здатність соціального підприємця бачити так звані провали ринку. Такий підприємець мусить знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти сучасні рішення, які мають довгостроковий сприятливий вплив на ціле українське суспільство.

Соціальні бізнеси активно почали розвиватись у період загострення соціально-економічної, геополітичної криз, анексії Криму та розгортання військового конфлікту на Сході України. Можливо, так відбувається через те, що люди почали відчувати невпевненість, страх і відсутність необхідного захисту та підтримки від держави. Ці події призвели до появи нових категорій соціально незахищених верств населення. Тут же актуалізувались проблеми соціальної адаптації, реабілітації, надання соціальних послуг та забезпечення базових соціальних гарантій. Люди, підприємства і бізнеси взяли ініціативу в свої руки заради того, щоб допомогти в кризовій ситуації незахищеним верствам. Попри те, що кількість соціальних підприємств, на превеликий жаль, зростає в Україні

дуже повільно, вони вже виконують важливі функції щодо соціалізації національної економіки.

Зокрема, підприємці активно працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб та інших категорій соціально незахищених осіб, вирішують питання працевлаштування молоді, жінок, людей з інвалідністю та тих, що проходять реабілітацію (колишні в'язні, люди, що подолали нарко- та алкозалежність).

Сьогодні вони все активніше залучаються у соціальне консультування, адаптацію та такий необхідний їм супровід, необхідну освіту, надання інших важливих послуг. За даними останніх досліджень [3] внесок підприємців у економіку вже складає близько 0,05% від усіх видатків держбюджету країни з фінансування соціального захисту населення. Це становить 0,3% усієї міжнародної донорської допомоги, орієнтованої на ті ж категорії.

Можна зазначити, що в Україні існують та застосовуються три основні форми соціального підприємництва. Це:

1) некомерційні організації, які займаються підприємництвом у сфері своєї основної діяльності;

2) некомерційні організації, що відкривають власні підприємства, частина доходів яких йде на фінансування їх соціальних програм;

3) підприємства для людей з обмеженими можливостями. Держава йде на певні поступки, заохочуючи підприємців. У деяких випадках компанія звільняється від сплати обов'язкового податку на прибуток, якщо понад половина її співробітників – громадяни з обмеженими можливостями.

Діяльність вітчизняних соціальних підприємств зосереджена переважно у сфері послуг. Більша частина таких підприємств (близько 67%) зосереджена на таких напрямках: освіта, спорт, туризм. Так відбувається, тому що здебільшого така діяльність не потребує значних фінансових інвестицій при започаткуванні. Поєднання виробництва та послуг здійснює близько чверті (26%) підприємств. Це найчастіше психологічна допомога на виробництві, виробництво сувенірної продукції, професійно-технічна освіта, підготовка водіїв транспортних засобів, надання соціальної допомоги для осіб похилого віку та інвалідів. Виробничою ж діяльністю займаються найменше. Загальна частка таких підприємств становить лише 7% (сфера харчування, поліграфія, сільське господарство).

Що ж стосується напрямів діяльності, то більшість соціальних підприємств (а це майже 60%) орієнтована саме на підвищення якості життя представників вразливих груп населення. До цієї категорії традиційно відносяться люди з інвалідністю,

ВПО, жінки, молодь та ін. Такий шлях сприяє розвитку місцевої громади та зміні свідомості її членів і формуванню здорового способу життя.

Варто відзначити, що, попри оптимістичні настрої та певні досягнення в цій сфері, існують і суттєві перепони. Вони заважають ефективному розвитку держави через соціальні механізми. До таких бар'єрів і обмежень, які перешкоджають розвитку соціального підприємництва в Україні, можна віднести погане розуміння концепції соціального підприємства. Звісно, це відносно нове явище, але його впровадження потребує конкретного розуміння та адекватних підходів. Наприклад, у деяких країнах, а в Україні особливо, громадськість від недостатності знань та нерозуміння пов'язує термін «соціальне підприємство» з благодійною діяльністю та соціальними послугами, а не з підприємництвом, а це породжує зайві протиріччя.

Крім того, сьогодні спостерігаємо відсутність спеціалізованих послуг із підтримки розвитку соціального бізнесу. Маються на увазі інкубатори та програми наставництва, що необхідні сьогодні. В Україні існує недостатній і невизначений законодавчий супровід. Хоча вісімнадцять європейських країн мають законодавчу базу стосовно соціальних підприємств, однак відсутність законного визнання в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, ускладнює отримання фінансової підтримки і фіскальних стимулів для соціальних підприємств.

Також перепорою виступає обмежений та нерівний, попри декларованість, доступ до ринків та фінансів. Сучасні практики державних закупівель, як і контракти великих розмірів та попередня кваліфікація, затримки платежів, ускладнюють соціальним підприємствам можливість якісно і достойно конкурувати на ринках державних закупівель.

Крім того, середньостатистичні інвестори і кредиторі не бачать користі і не розуміють особливостей подвійних місій та гібридних бізнес-моделей соціальних підприємств. Таким чином, соціальним підприємствам важко отримати

доступ до фінансів від типових та додаткових джерел. Соціальні підприємці відзначають відсутність загальних механізмів для вимірювання впливу. Методологія та практика вимірювання звітності соціального впливу соціальних підприємств в європейських країнах дуже обмежені, а в Україні взагалі відсутні. Соціальне підприємництво в Україні достатньо широко підтримується міжнародними фондами і організаціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальне підприємництво є надзвичайно важливим і актуальним питанням як для економіки України, так і для її соціальної сфери. Воно доцільно поєднує в собі як комерційну, так і соціальну мету.

Соціальне підприємництво є справжнім бізнесовим проривом, адже, вирішуючи соціальні проблеми, воно забезпечує ВВП і власну прибутковість. Саме доклавши зусиль для розвитку соціального підприємництва, ми зможемо забезпечити розвиток держави через соціальні механізми соціального простору.

Розвиток соціального підприємництва в Україні є, на превеликий жаль, набагато повільнішим, ніж у країнах Європи. Сьогодні його впровадження характеризується низкою суттєвих проблем. Здебільшого вони пов'язані з державним регулюванням.

Оцінюючи роль соціального підприємництва в розвитку соціально-економічних відносин, варто зазначити, що створення соціальних підприємств є важливим не тільки для соціальних підприємців чи споживачів їх послуг, а й для української економіки загалом, тобто для самої української держави. Зважаючи на це, вважаємо, що слід сформувати чіткий та прозорий механізм регулювання соціального підприємництва та всіляко сприяти його розвитку шляхом створення належного середовища, в якому зможуть розвиватися соціальні підприємства. А проблеми обліку та формування механізму мотивації соціального підприємництва мають стати перспективами подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Кикал Дж., Лайонс Т. Социальное предпринимательство: миссия – сделать мир лучше / пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2014. 304 с.
2. Dees G.J. The Meaning of Social Entrepreneurship. URL: https://centers.fuqua.duke.edu/case/wpcontent/uploads/sites/7/2015/03/Article_Deess_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf.
3. Globalization of Social Entrepreneurship Opportunities / S. Zahra, H. Rawhouser, N. Bhawe, D. Neubaum, J. Hayton. *Strategic Entrepreneurship Journal*. 2008. Vol. 2. Issue 2. P. 113–117. URL: <http://socialeconomyaz.org/wpcontent/uploads/2011/01/zahra.pdf>.
4. Richardson M. Social Enterprise: Lessons learned from the UK : доповідь на II Всеукраїнському форумі соціальних підприємців. Київ, 16.11.2016.
5. Huang Ch.-Ch., Donner B. The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. Research Report. 2018. No. 40. URL: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf.

6. Кудлай В.Г. Досвід Ізраїлю в розбудові соціального підприємництва. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку* : збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 29–30 березня 2018 р. Київ : ДВНЗ «КНУ імені Вадима Гетьмана», 2018. С. 37–39.
7. Галушка З. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 148. С. 16–17.
8. Кіресва О.Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2011. Вип. 2. URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf).
9. Наумова М. Перспективи і проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 8. С. 13–22. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/11/185-13-22.pdf>.
10. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А. та ін. Київ : ВІ ЕН ЕЙ, 2017. 188 с.
11. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво : посібник. Київ, 2017. 54 с. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Social_Entrepreneurship_Guide-WEB-1.pdf.
12. Полякова О.М. Концепція соціального підприємництва в українському контексті. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 176–182. URL: http://193.105.7.137/bitstream/123456789/800/1/VETP_2016_56_176_182.pdf.
13. Удодова В.І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 105–108.
14. Шевченко Л. Волонтеры с деньгами: как работает социальное предпринимательство в Украине? URL: <http://ubr.ua/business-practice/own-business/volontery-s-dengami-kak-rabotaet-socialnoe-predprinimatelstvo-v-ukraine-366210>.

Komisarenko A.O. DEVELOPMENT OF THE STATE THROUGH SOCIAL MECHANISMS OF SOCIAL SPACE

The article analyzes the social relations between the state and civil society, in particular in the economic sphere. The whole system is now under the influence of the drastic changes that the twenty-first century has brought to the world community, and is therefore being tested for strength.

Ukraine, like the rest of the world, needs to reformat quickly and accelerate the transition to a new level of management. Consequently, there is an urgent need to use the latest tools in public social policy. One such tool is social entrepreneurship. This is a relatively new phenomenon, while contributing to economic development and focusing on solving important social problems. So it solves two crucial tasks for any country at once.

The article highlights and characterizes the meaning of the concept of "social entrepreneurship". The main features of social enterprise are also considered and substantiated. Its influence on the state in general and the economy in particular is determined, the regularities of interaction are highlighted. The paper describes the state of social entrepreneurship in Ukraine and the main trends that determine it. According to the results of the study, the main ways of state stimulation of social entrepreneurship by the main components are proposed.

It is studied that long-term social mechanisms should be established in the process of society development not only in order to consolidate the new spirit of capitalization and further economic growth, but also development through social mechanisms of social space that will not shake but stabilize society on the basis of social values.

Key words: social entrepreneurship, social enterprise, civil society, relations between the state and society, social mechanisms, social space, state assistance.